

dr Martyna Klejnowska-Borowska

Centrum Języków Obcych YLC, Płock
e-mail: martyna.klejnowska@gmail.com

TYOLOGIA SŁOWNIKÓW TERMINOLOGICZNYCH DLA CELÓW DYDAKTYCZNYCH

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie typologii dydaktycznych słowników terminologicznych. Artykuł został podzielony na trzy części. Część pierwsza została poświęcona wymogom, jakie powinny spełniać dydaktyczne słowniki terminologiczne, a także ich typologii. W części drugiej zaprezentowano makrostrukturę dydaktycznych słowników terminologicznych dla następujących grup użytkowników: uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów, uczniowie liceów oraz studenci. Ostatnia część przedstawia mikrostrukturę dydaktycznych słowników terminologicznych dla wskazanych powyżej grup użytkowników.

Słowa kluczowe: dydaktyczne słowniki terminologiczne, typologia słowników terminologicznych, mikrostruktura, makrostruktura

SUMMARY

Typology of terminological dictionaries for didactic purposes

The aim of the following article is to present the typology of terminological dictionaries for didactic purposes. The article is divided into three parts. The first part deals with the requirements that must be met by didactic terminological dictionaries and its typology. The second part presents the macrostructure of didactic terminological dictionaries for the following groups of users: primary school pupils, junior high school pupils, secondary school pupils and students. Finally, the microstructure of didactic terminological dictionaries for the above mentioned groups of users is described.

Key words: didactic terminological dictionaries, typology of terminological dictionaries, macrostructure, microstructure

1. Wprowadzenie¹

Praktyka terminograficzna pokazuje, że do tej pory nie stworzono ogólnych zasad przygotowywania wielu typów słowników, w tym słowników terminologicznych (specjalistycznych) dla celów dydaktycznych². W związku z tym terminografowie konstruujący słowniki dydaktyczne bazują na swych doświadczeniach oraz wyobrażeniach o potrzebach użytkowników tego typu dzieł. Wpływa to na czas przygotowywania słowników, a także na ich jakość. Najczęstszymi mankamentami słowników terminologicznych dla celów dydaktycznych są: 1) nieodpowiednia do typu słownika informacja zawarta w artykule hasłowym; 2) niewłaściwy dobór terminów do słownika (pomijanie terminów bazowych, będących podstawą sieci konceptualnej danego leksykonu terminologicznego; wprowadzanie do słownika dydaktycznego nieterminów lub terminów z dziedzin stycznych); 3) stosowanie alfabetycznego porządkowania artykułów hasłowych pomimo jego niestosowności dla ustalania więzi między pojęciami i systemowości terminologii; 4) brak symetrii w opracowaniu zasobu terminologicznego; 5) brak wielu elementów obligatoryjnych w słowniku: wskazówek dla użytkownika, objaśnień symboli oraz skrótów, indeksów, bibliografii³. Biorąc pod uwagę wskazane powyżej mankamenty oraz istniejące na rynku dydaktyczne produkty pracy terminograficznej, należy w pierwszej kolejności stworzyć typologię słowników dydaktycznych, a następnie opracować metodykę konstruowania terminologicznych słowników dydaktycznych.

2. Typologia słowników terminologicznych dla celów dydaktycznych

W literaturze przedmiotu brak typologii dydaktycznych słowników terminologicznych. W trakcie analizy publikacji z zakresu leksykografii oraz terminografii dydaktycznej natrafiłam na typologię słowników glottodydaktycznych⁴, stanowiących rodzaj słowników dydaktycznych. Posiłkując się wspomnianą typologią

¹ Wybrane tezy niniejszego artykułu zostały zaczerpnięte z pracy doktorskiej pt. *Zasady konstruowania specjalistycznego słownika rosyjsko-polskiego dla celów dydaktycznych (terminologia papierów wartościowych)*, którą obroniłam w czerwcu 2015 r.

² S. Gajda, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990, s. 118, 123.

³ Zob. np. J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa 2006, s. 156; С.В. Гринев, *Введение в терминологию*, Москва 2008, s. 11-13.

⁴ Zob. S. Grucza, *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, „Przegląd Glottodydaktyczny” 2000, t. 17, s. 136.

oraz ogólnymi typologiami słowników terminologicznych⁵, można wyprowadzić bazy charakterystyki dotyczące terminologicznych słowników dydaktycznych. Do grupy tego typu słowników zaliczam takie, które zawierają terminologię należącą do określonej dziedziny (lub dziedzin) nauki lub techniki i znajdują zastosowanie w procesie nauczania i uczenia się danego języka specjalistycznego. Ponadto specjalistyczne słowniki dydaktyczne *sensu stricto* powinny spełniać wiele wymogów, z których najważniejsze wskazano poniżej.

a) Uzasadnione pod względem dydaktycznym ograniczenie materiału leksykalnego – jest to tzw. zasada kondensacji wyjściowego leksykonu terminologicznego, która sprowadza się do umieszczenia w słowniku niezbędnego minimum terminologicznego kosztem usunięcia słownictwa ogólnego, terminów drugiego i kolejnych rzędów zależności oraz terminów z dziedzin stycznych. Ponadto ograniczenie zasobu terminologicznego osiąga się poprzez jego analizę frekwencyjną (uwzględnienie w słowniku dydaktycznym terminów o najwyższej frekwencji) oraz systemowe podejście do danego materiału leksykalnego (odzwierciedlenie w słowniku dydaktycznym najistotniejszych terminów, tworzących sieć konceptualną danego leksykonu terminologicznego).

b) Usystematyzowanie leksykonu terminologicznego, czyli przemyślane i racjonalne ułożenie materiału słownikowego – np. w formie wyodrębnienia serii terminologicznych bądź za pomocą techniki tezauryzowania, która ujawnia obustronne zależności między konceptami. Uporządkowanie opisywanej terminologii w słowniku odbywa się również poprzez zastosowanie odpowiednich narzędzi takich jak: odsyłacze, skróty, symbole itp.⁶

c) Modułowe ułożenie słownictwa, które uzyskuje się poprzez podział wybranych do słownika jednostek terminologicznych na klasy tematyczne, zawierające leksykę odnoszącą się do konkretnych pól terminologicznych. Pola terminologiczne również można podzielić na moduły, które obejmą mikropola występujące w obrębie danego pola terminologicznego. Z kolei na poziomie mikrostruktury wyraz „moduł” odnosi się do budowy artykułu hasłowego w słowniku. Artykuł hasłowy w słowniku specjalistycznym może składać się z następujących modułów: nagłówka, stanowiącego termin hasłowy wraz z odpowiednikiem (odpowiednikami) w języku (językach) obcych; definicji; mikrotezaury (w przypadku, gdy słownik został zbudowany w oparciu o technikę tezauryzowania); standardowych kolokacji terminu hasłowego i innych elementów⁷.

⁵ J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, s. 148-149.

⁶ A. Waszczuk, *Słownik w słowniku [w:] Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, J. Lewandowski (red.), Warszawa 2004, s. 213-220.

⁷ Por. P. Michałowski, *Struktura wiedzy zawodowej w ujęciu terminograficznym*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa 2010, s. 148, 151-156.

d) Zastosowanie odpowiedniego do każdego modułu sposobu definiowania, co sprowadza się do używania w słowniku identycznych definicji w ich ramach. Ze sposobem definiowania związana jest m.in. zasada symetrii leksykograficznej, zgodnie z którą definicje w słowniku powinny być ujednolicone, tzn. jeśli stosujemy definicję predykatywną, to powinna ona występować we wszystkich artykułach hasłowych. Definicje powinny być formułowane w oparciu o stały zestaw rekwizytów leksykograficznych oraz deskryptorów⁸.

e) Zaopatrzenie słownika w niezbędne indeksy, co pozwala na uporządkowanie wewnętrzne słownika.

f) Wykorzystanie w słowniku środków graficznych ułatwiających jego odbiór (tzw. zasada atrakcyjności treści słownika), co sprowadza się do uzupełnienia słownika modulem graficznym (i/lub systematycznym) przedstawiającym relacje semantyczne występujące w obrębie zasobu terminologicznego. Zasada ta odnosi się również do wykorzystania w dziele terminograficznym wszelkiego typu tabel, wykresów, diagramów itp. Atrakcyjność słownika może również zostać wzbogacona poprzez stosowną kolorystykę oraz rodzaj używanych czcionek.

g) Przedstawienie wykazu źródeł wykorzystanych w słowniku mające na celu poinformowanie użytkownika o aktualności materiałów, na bazie których powstało dane dzieło terminograficzne. Bibliografia może również wspomóc użytkownika, naprowadzając go na materiały dodatkowe, które mogą poszerzyć zakres jego wiedzy przedmiotowej.

Typologii specjalistycznych słowników dydaktycznych można dokonać na podstawie różnorodnych kryteriów. Można do nich zaliczyć następujące charakterystyki: 1) adresat; 2) przedmiot słownika; 3) objętość słownika; 4) obecność ekwiwalentów obcojęzycznych i kierunkowość słownika; 5) sposób porządkowania zasobu terminologicznego w słowniku; 6) sposób semantyzacji jednostek wejściowych; 7) nośnik zawartości słownika; 8) miejsce występowania słownika.

1) **Adresat.** Adresatami dydaktycznych słowników specjalistycznych są w pierwszej kolejności: a) uczniowie szkół podstawowych oraz młodzież gimnazjalna; b) uczniowie szkół licealnych; c) studenci, nauczyciele oraz tłumacze. Określenie użytkownika specjalistycznego słownika dydaktycznego powinno być pierwszą decyzją podjętą podczas wstępnych przygotowań do procesu konstruowania słownika. Wybór adresata wpływa na wszystkie pozostałe charakterystyki słownika.

2) **Przedmiot słownika.** Dydaktyczne słowniki terminologiczne zawierają terminy najczęściej używane stanowiące swego rodzaju minimum terminologiczne z zakresu danej dyscypliny bądź dyscyplin. Należą do nich terminy

⁸ W. Zmarzer, *W kwestii typologii słowników terminologicznych*, [w:] *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, J. Lewandowski (red.), Warszawa 2004, s. 68.

bazowe, pochodne (najczęściej I stopnia) oraz kluczowe. Terminy bazowe tworzą zamknięty zbiór składający się od kilku do kilkunastu jednostek terminologicznych, które odzwierciedlają charakterystyczny typ myślenia zawodowego. Zbiór terminów pochodnych pierwszego stopnia jest kilkakrotnie większy. Terminy kluczowe natomiast, stanowią koncepty porządkujące poszczególne serie terminów pochodnych. Ich zbiór jest niewielki, a w przypadku niektórych leksykonów może to być jedna jednostka terminologiczna⁹. Można potencjalnie wyróżnić branżowe, interdyscyplinarne lub ogólnonaukowe specjalistyczne słowniki dydaktyczne zawierające pewien wybór terminów. Z kolei słowniki branżowe często stanowią zespolenie słowników tematycznych, systemowych oraz asocjacyjnych, w związku z czym specjalistyczny słownik dydaktyczny oprócz bazowych, pochodnych oraz kluczowych terminów makrosystemu, leksykonu bądź sfery terminologicznej może również obejmować dane pole terminologiczne, paradygmat terminologiczny bądź serię terminologiczną.

3) **Objętość słownika.** Jak już zostało wspomniane, specjalistyczne słowniki dla celów dydaktycznych zawierają wybrane terminy, najczęściej używane w danej specjalności. W związku z tym objętość tego typu dzieł waha się od kilkuset (w przypadku opracowania słownika tematycznego, systemowego bądź asocjacyjnego) do ok. 5 000 artykułów hasłowych (w przypadku opracowania dydaktycznego słownika branżowego, interdyscyplinarnego bądź ogólnonaukowego).

4) **Obecność ekwiwalentów obcojęzycznych i kierunkowość słownika.** Ze względu na obecność ekwiwalentów obcojęzycznych wyróżnia się słowniki jednojęzyczne (np. *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*, 2009, pod red. W. Zmarzer i J. Lukszyna), dwujęzyczne (np. *Rosyjsko-polski dydaktyczny słownik terminów historycznych*, 2000, A. Markunasa, Z. Nimrona, A. Purismana) bądź wielojęzyczne (np. *Słownik dydaktyczny terminologii translatorskiej*, 1991, pod red. J. Lukszyna). Wśród słowników dwujęzycznych należy wyróżnić słowniki przeznaczone dla odbiorców jednego z języków (słowniki jednokierunkowe, np. *Słownik dydaktyczny rosyjsko-polski dla inżynierii lądowej*, 1979, C. Kaźmierczaka) i słowniki przeznaczone dla odbiorców obydwu języków (słowniki dwukierunkowe, np. *Techniczny słownik dydaktyczny MIERO: rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*, 1978, A. Murmyło, T. Wójcik).

5) **Sposób porządkowania zasobu terminologicznego w słowniku.** W dydaktycznych słownikach specjalistycznych spotyka się różne typy układu artykułów hasłowych takie jak:

- a) alfabetyczne ciągłe;
- b) alfabetyczno-gniazdowe;

⁹ J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, op. cit., s. 156.

- c) tematyczno-alfabetyczne;
- d) ideograficzne.

Należy zauważyć, że wśród słowników dydaktycznych najbardziej pożądanym jest układ ideograficzny bądź tematyczno-alfabetyczny. W pierwszym przypadku terminy pogrupowane są na zasadzie więzi hierarchicznych i (lub) asocjacyjnych, co pozwala na systemową reprezentację słownictwa specjalistycznego objętego słownikiem. Zaletą techniki tezauryzowania jest fakt, że wychodząc z dowolnego punktu słownika, można odtworzyć aparat pojęciowy odpowiedniej dyscypliny naukowej w jej całej rozciągłości¹⁰. Z kolei uporządkowanie terminologii za pomocą układu tematyczno-alfabetycznego jest zgodne z procesem zapamiętywania i uczenia się¹¹.

6) **Sposób semantyzacji jednostek wejściowych.** Ze względu na sposób semantyzacji jednostek wejściowych wyróżnia się słowniki objaśniające i tezaury. W słowniku objaśniającym jednostkę wejściową traktuje się jako samowystarczającą strukturę semantyczną, która może być zwerbalizowana w wersji skrótowej lub pełnej. Z kolei w tezaurysie wartość konceptualna terminu określana jest przez zestaw relacji semantycznych łączących go z innymi terminami tego samego zbioru¹².

7) **Nośnik zawartości słownika.** Ze względu na nośnik zawartości słownika wyróżnia się słowniki książkowe, komputerowe (na nośnikach optycznych CD-ROM, DVD-ROM, instalowane na twardych dyskach) oraz słowniki internetowe¹³.

8) **Miejsce występowania słownika.** Zarówno słowniki tradycyjne, komputerowe oraz internetowe mogą być słownikami samodzielnymi – które zostały wydane jako oddzielna publikacja oraz słownikami niesamodzielnymi – które wydano jako dodatek bądź stanowią część jakiejś publikacji¹⁴.

3. Makrostruktura słownika specjalistycznego dla celów dydaktycznych

Przed rozpoczęciem pracy nad słownikiem specjalistycznym dla potrzeb dydaktycznych niezbędne jest określenie jego adresata oraz zakresu tematyczne-

¹⁰ Ibidem, s. 164.

¹¹ S. Gajda, *Wprowadzenie do teorii...*, op. cit., s. 121.

¹² J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, op. cit., s. 144.

¹³ M. Łukasik, *Angielsko-polskie i polsko-angielskie słowniki specjalistyczne (1990–2006). Analiza terminograficzna*, Warszawa 2007, s. 11.

¹⁴ M. Łukasik, *Teksty specjalistyczne a konstruowanie terminograficzne*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa 2010, s. 58.

go. Biorąc pod uwagę adresata, można zarysować trzy typy makrostruktur, które odpowiadałyby następującym użytkownikom: 1) uczniom szkół podstawowych i gimnazjów; 2) uczniom liceów; 3) studentom.

1) Specjalistyczny słownik dydaktyczny dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjów powinien przedstawiać wyłącznie terminy bazowe, terminy pochodne I stopnia oraz terminy kluczowe, które należałoby wyekscerpować z podręczników szkolnych oraz programów nauczania¹⁵. Baza konceptualna słownika powinna zostać oznaczona np. kolorem bądź odpowiednio dobraną czcionką, aby wskazać uczniom terminy najważniejsze. Jeśli chodzi o przedmiot słownika, to może to być niepełny słownik branżowy bądź interdyscyplinarny o niewielkiej objętości – do około 200 artykułów hasłowych. Ekwiwalenty obcojęzyczne nie są elementem obligatoryjnym w przypadku słowników przeznaczonych dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, gdyż zadaniem słownika dydaktycznego dla tej grupy użytkowników jest objaśnienie treści pojęć stanowiących bazę konceptualną danego języka specjalistycznego. Najtrafniejszym sposobem systematyzacji terminologii w przypadku tej grupy użytkowników wydaje się układ alfabetyczny, gdyż należy pamiętać, że proces zapamiętywania u dzieci i młodzieży ma najczęściej charakter mechaniczny, a rola logicznego zapamiętywania wzrasta wraz z wiekiem. Z kolei nośnikami zawartości słowników dydaktycznych z powodzeniem mogą być słowniki tradycyjne oraz słowniki komputerowe. W przypadku tej grupy użytkowników bardzo dobrze sprawdzają się tzw. słowniki niesamodzielne, stanowiące dodatek do podręcznika. Gdy bierzemy pod uwagę sposób semantyzacji jednostek wejściowych, najbardziej adekwatnym wydaje się słownik objaśniający. Jeśli chodzi o elementy składowe słownika, takie jak: wstęp, wskazówki dla użytkownika oraz objaśnienie symboli i skrótów terminograficznych, to należy pamiętać, że słownik dla tej grupy użytkowników powinien być maksymalnie uproszczony, tzn. nie należy wprowadzać zbyt rozbudowanych informacji wprowadzających, gdyż mogą one wręcz zniechęcić do korzystania ze słownika. Jeśli chodzi o bibliografię i załączniki, są to elementy fakultatywne.

2) Specjalistyczny słownik dydaktyczny dla uczniów liceów powinien prezentować terminy bazowe, terminy pochodne I stopnia (można uwzględnić wybrane terminy II stopnia) oraz terminy kluczowe. Korpus tekstów do ekscerpcji materiału słownikowego powinny stanowić podręczniki przedmiotowe, programy nauczania oraz wybrane słowniki dotyczące tematyki konstruowanego dzieła terminograficznego. Tak jak w przypadku słowników dla poprzedniej grupy, w słownikach dla młodzieży licealnej powinna zostać wyróżniona baza konceptu-

¹⁵ Zob. np. następujące terminologiczne słowniki dydaktyczne dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjów: A. Jakubik, *Leksykon ucznia. Biologia, ekologia*, Warszawa 1994; A. Czerwińska, *Słowniczek ucznia. Chemia*, Warszawa 1995; H. Kamiński, *Historia*, Warszawa 2011.

alna danego „wycinka” technolektu. Z uwagi na przedmiot słownika, może to być niepełny słownik branżowy lub interdyscyplinarny zawierający do 3000 artykułów hasłowych¹⁶. W przypadku tej grupy użytkowników ekwiwalenty obcojęzyczne mogą występować, ale nie jest to element obligatoryjny. Najbardziej odpowiednim typem układu artykułów hasłowych wydaje się układ tematyczno-alfabetyczny bądź w przypadku mniejszej ilości materiału – układ alfabetyczno-gniazdowy. Ze względu na sposób semantyzacji jednostek wejściowych, najbardziej właściwym typem słownika jest słownik objaśniający. W przypadku nośnika zawartości słownika należy rozważać słowniki tradycyjne, słowniki komputerowe oraz słowniki on-line. Jeśli chodzi o takie elementy składowe słownika jak: wstęp, wskazówki dla użytkownika oraz objaśnienie symboli i skrótów terminograficznych, to powinny one występować w konstruowanym słowniku. Inne elementy dodatkowe, takie jak: bibliografia, załączniki i indeks, również powinny znaleźć się w słowniku dydaktycznym dla tej grupy adresatów.

3) Specjalistyczny słownik dydaktyczny dla studentów powinien w miarę dokładnie przedstawiać dany fragment technolektu. W związku z tym należy w takim słowniku umieścić terminy bazowe, terminy pochodne I, II stopnia, a także terminy kluczowe. Dydaktyczny słownik specjalistyczny dla tej grupy użytkowników powinien mieć strukturę modułową opartą na podziale danego zbioru terminologicznego na pola oraz mikropola terminologiczne. Korpus tekstów w przypadku tej grupy powinny stanowić w pierwszej kolejności podręczniki akademickie, słowniki terminologiczne, artykuły o danej tematyce specjalistycznej, a w przypadku niektórych języków specjalistycznych – teksty ustaw i różnego typu aktów prawnych. Z uwagi na przedmiot słownika, powinien to być niepełny słownik branżowy bądź interdyscyplinarny. Objętość takiego słownika, w zależności od zakresu tematycznego, powinna się wahać od kilkuset do 5 000 artykułów hasłowych¹⁷. Ekwiwalenty obcojęzyczne w przypadku tej grupy użytkowników są elementem obligatoryjnym. Jeśli chodzi o sposób systematyzacji terminologii, to najbardziej adekwatnym wydaje się układ ideograficzny. Z kolei nośnikami zawartości słowników dydaktycznych dla tej grupy docelowej z powodzeniem mogą być słowniki tradycyjne, słowniki komputerowe oraz słowniki on-line. Ze względu na sposób semantyzacji jednostek wejściowych słownikiem adekwatnym dla tej grupy jest tezaurus ukazujący *explicite* powiązania systemowe w obrębie

¹⁶ Zob. np. następujące terminologiczne słowniki dydaktyczne dla uczniów liceów: B. Snoch, *Słownik szkolny: terminy i pojęcia historyczne*, Warszawa 1998; L. Trząski, *Słownik biologiczny*, Katowice 2005; *Słownik szkolny. Chemia*, P. Kozyra (red.), Kraków 2008.

¹⁷ Zob. np. następujące terminologiczne słowniki dydaktyczne dla studentów: *Słownik chemii*, J. Daintith (red.), Warszawa 2000; *Słownik terminów biologicznych*, J. Strzałko (red.), Warszawa 2006.

prezentowanej w dziele terminograficznym terminologii. Słownik dydaktyczny dla studentów powinien zawierać takie elementy składowe jak: wstęp, wskazówki dla użytkownika, objaśnienia symboli i skrótów, bibliografię, załączniki oraz w przypadku słownika jednokierunkowego – indeks (bądź indeksy).

4. Mikrostruktura słownika specjalistycznego dla celów dydaktycznych

Mikrostruktura każdego z wyróżnionych w poprzednim podrozdziale słowników będzie się różnić w związku z tym, że potrzeby wskazanych powyżej grup użytkowników znacznie odbiegają od siebie.

Jeśli chodzi o mikrostrukturę specjalistycznego słownika dydaktycznego przeznaczonego dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, to element obligatoryjny artykułów hasłowych oprócz terminów hasłowych winny stanowić definicje (zob. Rys. 1.).

Rys. 1. Artykuł hasłowy ze słownika dla ucznia szkoły podstawowej

stearyna – łatwo topliwa masa będąca mieszaniną kwasu stearynowego i palmitynowego. Otrzymuje się ją w procesie

hydrolizy tłuszczów po oddzieleniu kwasu oleinowego, ciekłego w temperaturze pokojowej. Stearyna jest używana do wyrobu świec (rys.) i w kosmetyce.
(→ wyższe kwasy tłuszczowe).

Źródło: A. Czerwińska, *Słowniczek ucznia*. *Chemia*, Warszawa 1995.

Z uwagi na stopień dokładności definicji, najwłaściwsze wydają się skrócone definicje intensjonalne. Oprócz definicji można wskazać synonimy oraz antonimy terminów hasłowych. Wskazana grupa docelowa implikuje również inne elementy mikrostruktury, które powinny być wzięte pod uwagę przy konstruowaniu słownika, takie jak: rysunki, wykresy oraz diagramy. W celu zainteresowania uczniów korzystaniem ze słownika można wzbogacić szatę graficzną dzieła, używając kolorowej czcionki dla terminów hasłowych oraz innego koloru czcionki dla najistotniejszych elementów definicji.

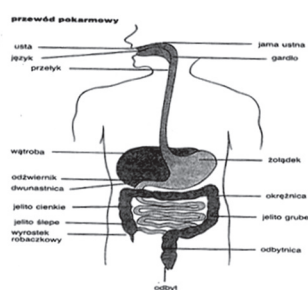
W przypadku specjalistycznego słownika dla celów dydaktycznych przeznaczonego dla uczniów liceum elementem obligatoryjnym powinny być definicje terminów hasłowych. Wśród różnych typów definicji najważniejsze w tym przypadku wydają się skrócone bądź pełne definicje intencjonalne bądź definicje encyklopedyczne. Jeśli terminograf konstruujący słownik dla tej grupy zamierza uwzględnić ekwiwalenty obcojęzyczne, to należy wziąć pod uwagę następujące parametry formalne: akcent, transkrypcja, ewentualnie część mowy i typ odmiany. W słowniku można również odtworzyć pewne relacje semantyczne, podając synonimy oraz antonimy. Właściwym uzupełnieniem elementów mikrostruktury mogą być wszelkiego typu diagramy, wykresy i rysunki (zob. Rys. 2., 3.).

Rys. 2., 3. Artykuły hasłowe ze słowników dla uczniów liceum

- 2) **jednopiennieść** – typ rozdzielnopciowości obserwowany u roślin; charakteryzuje się występowaniem na tym samym osobniku kwiatów żeńskich (owocolistkowych) i męskich (pręcikowych). Do roślin jednopiennych należą m.in. leszczyna i sosna. (Ryc. 26)

- 3) **98 - ODŻYWIENIE / UKŁAD POKARMOWY**

przewód pokarmowy, gut (alimentary canal), system narządów służących zwierzęciu do pobierania, transportu, trawienia i wchłaniania i pokarmu. Zaczyna się otworem gębowym, a kończy odbytowym (s. 100). U kręgowców (s. 74) składa się z jamy gębowej przechodzącej w przełyk i, który prowadzi do żołądka (s. 100). Za nim znajduje się dwunastnica (s. 101), jelito cienkie (s. 102) i jelito grube zamknięte zwieraczem (s. 127) odbytu.

trawienie, digestion, rozkład złożonych organicznych (s. 15) składników odżywczych (s. 92) na proste, rozpuszczalne związki, które są następnie wykorzystywane w metabolizmie (s. 26) zwierząt.

wydalanie, egestion, proces eliminacji z organizmu resztek pokarmowych i zbiegłych produktów metabolizmu (s. 26), które mogą być szkodliwe.

Źródło: 2) D. Kokurewicz [et al.], *Biologia: słownik szkolny*, Wrocław 2001; 3) N. Curtis, *Ilustrowany słownik biologiczny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995.

Specjalistyczny słownik dydaktyczny dla studenta powinien w pierwszej kolejności zawierać definicje terminów hasłowych, odpowiedniki terminów hasłowych w języku obcym (językach obcych) oraz wskazywać relacje semantyczne łączące poszczególne jednostki terminologiczne w danym zbiorze. Jeśli chodzi o typ definicji, to najważniejsza wydaje się skrócona bądź pełna definicja intencjonalna. Dobór ekwiwalentów terminów w językach światowych związany jest z zasadą harmonizacji terminologii w słowniku. Procedura ta oznacza kojarzenie narodowego leksykonu terminologicznego z prymarnym systemem terminologicznym, co w praktyce oznacza uwzględnianie takich języków jak: angielski,

niemiecki, francuski, rosyjski, włoski czy hiszpański¹⁸. Z kolei w przypadku relacji semantycznych zachodzących pomiędzy poszczególnymi terminami, należy wziąć pod uwagę te, które są najbardziej istotne dla danego zbioru terminologicznego. W praktyce oznacza to przeprowadzenie badań nad typem sieci semantycznej dla konkretnego zbioru jednostek terminologicznych¹⁹. Najczęściej uwzględnianymi relacjami w tezaurusach są relacje generyczne oraz partytywne, rzadziej uwzględnia się relacje asocjacyjne. Do relewantnych elementów dodatkowych można również zaliczyć: informację gramatyczną (rodzaj rzeczownika, dopełniacz liczby pojedynczej i mnogiej), informację etymologiczną, a także listę kolokacji, w które wchodzi termin hasłowy. W przypadku tej grupy użytkowników wskazane jest wzięcie pod uwagę wszelkich parametrów ilustracyjnych, takich jak: diagramy, wykresy, rysunki, których zadaniem jest wspomaganie procesu kojarzenia i zapamiętywania. Należy pamiętać, że w zależności od zbioru terminologicznego pewne elementy mikrostruktury słownika mogą nie być relewantne.

5. Wnioski

1) Specjalistyczny słownik dydaktyczny należy do szczególnego rodzaju słowników, który powinien spełniać następujące wymogi: uzasadnione pod względem dydaktycznym ograniczenie materiału leksykalnego, usystematyzowanie tego materiału z wykorzystaniem zasady symetrii, modułowe ułożenie słownictwa, zastosowanie odpowiedniego do każdego modułu sposobu definiowania, zaopatrzenie słownika w niezbędne indeksy; wykorzystanie w słowniku środków graficznych ułatwiających jego odbiór, przedstawienie wykazu źródeł wykorzystanych w słowniku.

2) W wyniku przeprowadzonej analizy istniejących w literaturze przedmiotu typologii słowników terminologicznych oraz dydaktycznych zaproponowano wykaz kryteriów, na podstawie których można dokonać typologii specjalistycznych słowników dydaktycznych. Należą do nich: adresat, przedmiot słownika, objętość słownika, obecność ekwiwalentów obcojęzycznych i kierunkowość słownika, sposób porządkowania zasobu terminologicznego w słowniku, sposób semantyzacji jednostek wejściowych, nośnik zawartości słownika, miejsce występowania słownika.

3) Budowę makro- oraz mikrostruktury słownika należy uzależnić w pierwszej kolejności od typu adresata oraz tematyki słownika.

¹⁸ J. Lukszyn, W. Zmarzer, *Teoretyczne podstawy...*, op. cit., s. 140.

¹⁹ Zob. P. Michałowski, *Rodzaj wiedzy a słownik terminologiczny*, „Komunikacja specjalistyczna” 2011, t. 4, s. 148-166.

4) Dydaktyczne słowniki terminologiczne dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjów, uczniów liceów oraz studentów mogą się różnić w zakresie takich parametrów makro- i mikrostruktury jak: objętość, sposób porządkowania zasobu terminologicznego w słowniku, sposób semantyzacji jednostek wejściowych, elementy składowe słownika oraz elementy składowe artykułu hasłowego. Należy zaznaczyć, że wskazane w artykule trzy typy makro- oraz mikrostruktur są jedynie propozycjami, które oparte zostały na analizie wybranych słowników terminologicznych dla wskazanych przez mnie grup użytkowników.

Bibliografia

- Curtis N., *Ilustrowany słownik biologiczny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1995.
- Czerwińska A., *Słowniczek ucznia. Chemia*, Warszawa 1995.
- Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*, W. Zmarzer, J. Lukszyn (red.), Warszawa 2009.
- Gajda S., *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990.
- Grucza S., *Struktura i funkcja słowników glottodydaktycznych. Słowniki do nauki języka obcego*, „Przegląd Glottodydaktyczny” 2000, t. 17.
- Jakubik A., *Leksykon ucznia. Biologia, ekologia*, Warszawa 1994.
- Kamiński H., *Historia*, Warszawa 2011.
- Kaźmierczak C., *Słownik dydaktyczny rosyjsko-polski dla inżynierii lądowej*, Częstochowa 1979.
- Kokurewicz D., Kokurewicz T., Kuszniarz J., Łupicki D., Mąkol J., Słychan M., *Biologia: słownik szkolny*, Wrocław 2001.
- Lukszyn J., Zmarzer W., *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa 2006.
- Łukasik M., *Angielsko-polskie i polsko-angielskie słowniki specjalistyczne (1990-2006). Analiza terminograficzna*, Warszawa 2007.
- Łukasik M., *Teksty specjalistyczne a konstruowanie terminograficzne*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa 2010.
- Markunas A., Nimron Z., Purisman A., *Rosyjsko-polski dydaktyczny słownik terminów historycznych*, Poznań 2000.
- Michałowski P., *Rodzaj wiedzy a słownik terminologiczny*, „Komunikacja specjalistyczna” 2011, t. 4.
- Michałowski P., *Struktura wiedzy zawodowej w ujęciu terminograficznym*, niepublikowana praca doktorska, wykonana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. J. Lukszyna, Warszawa 2010.
- Murmyło A., Wójcik T., *Techniczny słownik dydaktyczny MIERO: rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*, Częstochowa 1978.
- Słownik chemii*, J. Daintith (red.), Warszawa 2000.
- Słownik dydaktyczny terminologii translatorskiej*, J. Lukszyn (red.), Warszawa 1991.
- Słownik szkolny. Chemia*, P. Kozyra (red.), Kraków 2008.
- Słownik terminów biologicznych*, J. Strzałko (red.), Warszawa 2006.
- Snoch B., *Słownik szkolny: terminy i pojęcia historyczne*, Warszawa 1998.

Trząski L., *Słownik biologiczny*, Katowice 2005.

Waszczuk A., *Słownik w słowniku*, [w:] *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, J. Lewandowski (red.), Warszawa 2004.

Zmarzer W., *W kwestii typologii słowników terminologicznych*, [w:] *Języki specjalistyczne 4. Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka*, J. Lewandowski (red.), Warszawa 2004.

Гринев С.В., *Введение в терминографию*, Москва 2008.